

CZĘŚĆ PIERWSZA

UWARUNKOWANIA BEZPIECZEŃSTWA WSPÓŁCZESNEGO PAŃSTWA

ROZDZIAŁ I

Julia Nowicka

Wyższa Szkoła Menedżerska w Warszawie

DETERMINANTY BEZPIECZEŃSTWA SPOŁECZNEGO

Wstęp

Bezpieczeństwo to niezmiernie szerokie pojęcie, a zapotrzebowanie na nie przychodzi wraz z narodzinami oraz nieodłącznie towarzyszy ludziom przez całe życie, niezależnie od stanu i stopnia, czy kierunku aktywności. Ze względu na swoją istotę i społeczne znaczenie, wraz z postępowaniem ludzkości, staje się ono coraz bardziej skomplikowanym problemem. Przez swoją istotę bezpieczeństwo jest problemem zarówno dla indywidualnych osób, jak też całych społeczności. Praktycznie w każdej dziedzinie życia poszczególnych ludzi czy funkcjonowania całych społeczeństw istnieje na nie zapotrzebowanie. O wartości i znaczeniu bezpieczeństwa w hierarchii potrzeb człowieka świadczy pozycja, jaką ono zajmuje w opracowanej przez Abrahama Harolda Masłowa piramidzie potrzeb, w której bezpieczeństwo plasuje się na drugiej pozycji po tak istotnych potrzebach jak fizjologiczne.

Z oczywistych przyczyn źródłem zagrożenia dla naszego bezpieczeństwa mogą być natura z jej siłami i człowiek ze swoim działaniem bądź jego zaniechaniem. Realizacja obowiązku Rzeczypospolitej Polskiej w gwarancji bezpieczeństwa społeczeństwu została zawarowana przepisem art. 5 Konstytucji RP. Przepis ten stanowi, że: „Rzeczpospolita Polska strzeże niepodległości i nienaruszalności swojego terytorium, zapewnia wolności i prawa człowieka i obywatela oraz bezpieczeństwo obywateli, strzeże dziedzictwa narodowego oraz zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju”¹.

W następstwie ustawowego obowiązku społeczeństwo oczekuje od państwa przede wszystkim zagwarantowania najszerszej rozumianego bezpieczeństwa poprzez działanie ustawowych instytucji oraz specjalistycz-

¹ *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej*, stan prawny wrzesień 2009, Liber, Warszawa 2009.

nych formacji państwowego systemu bezpieczeństwa, szczególnie w kwestiach tak istotnych dla bytu obywateli jak zdrowie, życie, mienie, ich życie prywatne czy działalność zawodowa bądź gospodarcza.

W rzeczywistości jednak państwo praktycznie w żadnej części nie realizuje w wystarczającym stopniu społecznych oczekiwań². Przyczyn tego stanu jest wiele. Jedną z nich jest powszechnie znany ekonomiczny stan państwa, inną znaczny stopień ograniczenia przewidywalności zagrożenia.

Ludzie podejmują rozliczne przedsięwzięcia mające ugruntować, sprawdzić czy wręcz przywrócić stan bezpieczeństwa. Zwracają się do różnych instytucji, ustawowych organów o podjęcie zgodnie z ich oczekiwaniami działań ochronnych stosownych do zaistniałego zagrożenia. Jednak zarówno zagrożeni, jak też zobowiązani do określonego działania nierzadko nie są w stanie należycie zdefiniować rodzaju i stopnia oraz źródła zagrożenia. Często też nie mają wystarczającej wiedzy w zakresie działalności ustawowych organów. Nie wiedzą też, czy będą one skłonne do przedsięwzięcia określonego działania. Nie zawsze mają zdolność do należytej oceny właściwości w przedmiotowym zakresie instytucji i sposobu wykonywania przez nie zadań należących do ustawowego obowiązku ich działania.

1. Bezpieczeństwo

Bezpieczeństwo w najogólniejszym znaczeniu obejmuje zaspokojenie takich potrzeb, jak: istnienie, przetrwanie, całość, tożsamość, niezależność, spokój, posiadanie i pewność rozwoju. Ma charakter podmiotowy, a będąc naczelną potrzebą człowieka i grup społecznych, jest zarazem podstawową potrzebą państwa i systemów międzynarodowych; jego brak wywołuje niepokój i poczucie zagrożenia. Każdy z wymienionych podmiotów stara się oddziaływać na swoje otoczenie zewnętrzne i sferę zewnętrzną, aby usunąć lub oddalić zagrożenie i eliminować własny lęk, obawy, niepokój i niepewność.

Bezpieczeństwo jest pojęciem wieloznacznym. W literaturze przedmiotu definiowane jest m.in. jako stan wolny od groźby napaści zewnętrznej lub co najmniej zdolności jej odparcia albo jako wolność od interwencji czy nacisków zewnętrznych³.

Zasadne jest wyodrębnienie dwóch aspektów bezpieczeństwa: wewnętrznego i zewnętrznego. Bezpieczeństwo wewnętrzne oznacza stabilność i harmonijność danego organizmu bądź systemu, natomiast bezpieczeństwo zewnętrzne – brak zagrożenia ze strony innych podmiotów. Łącznie oba aspekty składają się na ogólne bezpieczeństwo danego podmiotu⁴.

² T. Bąk, Z. Ciekankowski, *Bezpieczeństwo państwa*, PWST-E w Jarosławiu, Jarosław 2014, s. 58.

³ J. Symonides, *Problemy pokoju i bezpieczeństwa międzynarodowego we współczesnym świecie*, Warszawa 1983, s. 34.

⁴ J. Stańczyk, *Współczesne pojmowanie bezpieczeństwa*, Instytut Studiów Politycznych PAN, Warszawa 1996, s. 18.

Fundamentalne znaczenie mają dwa elementy bezpieczeństwa: nietykalność terytorialna i niepodległość polityczna. Na nich opierają się pozostałe atrybuty niezawisłego państwa, głównie suwerenność i zdolność do zachowania podstawowych ideałów i wartości narodu i państwa. Najprościej bezpieczeństwo można zdefiniować jako stan, w którym nie ma zagrożeń. Jest to definicja uniwersalna, gdyż dotyczy sporej grupy zagrożeń, jakie mogą destabilizować politykę czy gospodarkę danego kraju. Bezpieczeństwo odnosi się do układu wewnętrznego państwa oraz do jego stosunków międzynarodowych.

Specjaliści na ogół zgadzają się, że bezpieczeństwo jest pojęciem złożonym oraz że oznacza wolność od zagrożeń dla podstawowych wartości. Nie ma jednak zgody, gdzie należy gwarantować bezpieczeństwo – na poziomie indywidualnym, narodowym czy międzynarodowym⁵.

Wyjaśniając istotę zjawiska bezpieczeństwa, należy mieć na uwadze jego związek ze zjawiskiem zagrożenia. Wynika z tego, że brak zagrożenia stanowi istotny aspekt bezpieczeństwa. Rozumienie tego terminu prowadzi do stwierdzenia, że odnosi się do strefy świadomościowej danego podmiotu (człowieka, grupy społecznej, narodu lub narodów). Zagrożenie oznacza pewien stan psychiki lub świadomości wywołany postrzeganiem zjawisk, które są oceniane jako niekorzystne lub niebezpieczne⁶.

Tradycyjne koncepcje bezpieczeństwa kładą nacisk na kroki podejmowane jednostronnie dla zmniejszenia za pomocą potencjału obronnego wrażliwości na atak. Współcześnie wiele koncepcji eksponuje szczególne znaczenie roli współpracy politycznej. We obecnych warunkach koncepcje bezpieczeństwa obejmują znacznie szersze wymiary niż w przeszłości. Na pojęcie bezpieczeństwa składają się dziś, obok aspektów wojskowych i politycznych, czynniki gospodarcze i technologiczne, zasoby surowcowe oraz polityka w zakresie ekologii, demografii, spraw społecznych i humanitarnych. W obecnym rozumieniu bezpieczeństwo obejmuje ponadto sprawy dotyczące zachowania narodowej tożsamości i zapewnienia właściwego udziału w rozwoju cywilizacyjnym świata⁷.

2. Uwarunkowania bezpieczeństwa

Państwo, jako jedna z głównych form organizacji społeczeństwa, realizuje naczelny cel zapewnienia bezpieczeństwa narodowego. Powyższe założenie urzeczywistniane jest poprzez politykę bezpieczeństwa, którą można określić jako celową i zorganizowaną działalność upoważnionych organów państwa,

⁵ K. Żukrowska, M. Grącik (red.), *Bezpieczeństwo międzynarodowe: teoria i praktyka*, Szkoła Główna Handlowa Oficyna Wydawnicza, Warszawa 2006, s. 21.

⁶ R. Zięba, *Instytucjonalizacja bezpieczeństwa europejskiego: koncepcje, struktury, funkcjonowanie*, Wydawnictwo Naukowe „Scholar”, Warszawa 2001, s. 28.

⁷ D. A. Rotfeld, *Europejski system bezpieczeństwa in statu nascendi*, „Format AB”, Warszawa 1990, s. 54.

zmierzającą do stałego zapewnienia optymalnego bezpieczeństwa narodowego, a także często równocześnie bezpieczeństwa międzynarodowego⁸.

Przez uwarunkowania bezpieczeństwa narodowego można rozumieć względnie stałe czynniki mające podstawowy bądź istotny wpływ na charakter bezpieczeństwa narodowego. Wynikają one z natury świata i życia społecznego, miejsca narodu na ziemi, historii, tradycji, charakteru współczesnych zagrożeń oraz stanu organizacji bezpieczeństwa międzynarodowego. Wybór tak szerokiego spektrum czynników wpływających na bezpieczeństwo wynika m.in. z potrzeby uniknięcia jego błędnego rozpatrywania, dokonywanego pod wpływem aktualnie modnego i powszechnie uznanego typu zagrożenia, które zwykle czasowo dominuje w ocenach i organizacji bezpieczeństwa.

Zmienność, nieprzewidywalność i zaskoczenia wpływają na podstawowe uwarunkowania bezpieczeństwa wynikające z natury świata, jego przyrody, życia społecznego, w których to ciągły ruch, będący fundamentalnym atrybutem świata, powoduje nieuchronne zmiany nie zawsze możliwe do przewidzenia. Krótkość życia ludzkiego i brak pokory człowieka wobec ogromu kosmosu rodzi lekceważenie tego atrybutu i zadufanie w trwałość, niezmienną określoną typy bezpieczeństwa, a w konsekwencji brak przezorności i dbałości o nie. Ruch i przekształcenia stanowią jedno z największych zagrożeń bezpieczeństwa narodów. Związane z nimi zmienność, nieprzewidywalność i zaskoczenia można sprowadzić do trzech podstawowych tez:

- Pierwsza, to konieczność traktowania bezpieczeństwa narodowego jako procesu podlegającego nieustannym zmianom, w którym spoczywanie na laurach w jakimś okresie stanu bezpieczeństwa prowadzi nieuchronnie do tragedii.
- Druga, to konieczność traktowania wszelkich hipotez, przepowiedni i prorocत्व, oznajmujących status quo lub odnoszących się do przyszłości, nie tylko jako nieprawidłowych, nieodpowiedzialnych, ale i groźnych dla bezpieczeństwa narodu. Dzieje się tak z racji działania wpływów rozbijających społeczeństwo, uwalniających od troski i wysiłku w stosunku do pracy nad tworzeniem najważniejszej potrzebny i wartości jaką jest bezpieczeństwo.
- Trzecia teza, wpływająca na zmienność, nieprzewidywalność i zaskoczenia w odniesieniu do bezpieczeństwa narodowego, to konieczność jego kreacji, tworzenia, a nie tylko reagowania na zaistniałe zagrożenia. Innymi słowy – jeśli przyszłości nie można przewidzieć, to należy ją budować, tworzyć, ponieważ to, jaki w perspektywie czasowej będzie stan bezpieczeństwa narodu zależy w znacznej mierze od teraźniejszych woli i działań ludzkich. "Również za to, co się zdarzy w przyszłości jesteśmy odpowiedzialni dzisiaj⁹".

⁸ R. Jakubczak, J. Flis, (red.), *Bezpieczeństwo narodowe Polski w XXI wieku: wyzwania i strategie*, Dom Wydawniczy Bellona, Warszawa 2006, s. 23.

⁹ Tamże, s. 51-53.

Nieuchronność zagrożeń, reagowanie społeczeństw na klęski żywiołowe, katastrofy, konflikty i wojny, czyli ciągła walka z przeciwnościami – stanowią istotę przetrwania ludzkiego. Jest to drugie, naturalne uwarunkowanie bezpieczeństwa narodowego. Wydawałoby się, że tak oczywiste czynniki są zrozumiałe i uwzględniane w codziennym działaniu każdego człowieka, grupy czy wreszcie w funkcjonowaniu państwa. Niestety, historia wskazuje, że ludzkość nieustannie przejawia tendencję do lekceważenia tej podstawowej prawidłowości i daje wiarę cudownym pomysłom na pokój i dobrobyt. Te nierealne, olśniewające idee dotyczą zwykle religii, systemu politycznego, systemu gospodarczego, a nawet określonego wynalazku technicznego. Jeśli walka jest istotą życia ludzkiego, to podstawowym i koniecznym warunkiem przetrwania, pomyślności i rozwoju jest posiadanie siły i ciągła troska o jej zwiększanie, odpowiednio do celów narodowych oraz warunków życia i funkcjonowania.

W odniesieniu do bezpieczeństwa narodu wpływ uwarunkowań walki o byt można ująć w czterech głównych obszarach:

- Pierwszy, to bezwzględna prawidłowość, że szeroko rozumiana siła narodowa decyduje o skuteczności i trwałości bezpieczeństwa narodowego. Stąd też konieczne są motywacja i mobilizacja narodu do wzmożonych wysiłków w tworzenie siły narodowej.
- Drugi, sprowadza się do uznania siły narodowej za fundamentalny, konieczny i niezastąpiony element warunkujący trwanie narodu. Przekonanie o skuteczności w zapewnieniu ochrony i obrony narodowej decyduje o trwaniu, a zarazem stwarza warunki konieczne do swobodnego rozwoju świadomego swego istnienia grupy etnicznej. Siły zbrojne stanowią ostateczny, decydujący argument państwa w walce o przetrwanie, ochronę i obronę przed zagrożeniami militarnymi i niemilitarnymi oraz w tworzeniu warunków do swobodnego rozwoju.
- Trzeci obszar prowadzi do stwierdzenia, iż największym zagrożeniem bezpieczeństwa narodowego jest szeroko rozumiana słabość narodu w stosunku do poziomu cywilizacyjnego i ekonomicznego Europy i świata oraz brak świadomości, woli i organizacji społeczeństwa do wzmożonego wysiłku narodowego w budowie siły narodu i obrony interesów narodowych.
- Czwarty obszar odnosi się do racjonalnego traktowania członkostwa narodu w różnego rodzaju organizacjach międzynarodowych. Uczestnictwo w takich organizacjach stanowi ważny środek wzmacniający, ale nie zastępuje narodowego wysiłku w tworzeniu wewnętrznych i zewnętrznych warunków bezpieczeństwa narodu. Podstawą bezpieczeństwa narodowego są zatem własne zdolności obronne, warunkujące wolę i możliwości udzielenia pomocy przez inne sojusznicze państwa.

Ujęcia bezpieczeństwa

Pojęcie bezpieczeństwa odnosi się do procesu zaspokajania potrzeb i interesów uczestników życia międzynarodowego. W analizach teoretycznych bezpieczeństwa wyróżnia się trzy jego wymiary:

- podmiotowe;
- przedmiotowe;
- funkcjonalne.

Na podstawie kryterium podmiotowego wyodrębnia się:

- bezpieczeństwo narodowe, które jest kategorią jednostkową i odnosi się do pojedynczych państw oraz ich społeczeństw i narodów;
- bezpieczeństwo międzynarodowe, które jest terminem służącym zwykle do charakterystyki bezpieczeństwa określonej zbiorowości państw.

Według kryterium przedmiotowego wyodrębnia się:

- bezpieczeństwo polityczne;
- bezpieczeństwo militarne;
- bezpieczeństwo ekonomiczne (dzielone na surowcowe, energetyczne, żywnościowe, socjalne, finansowe, technologiczne, itp.);
- bezpieczeństwo kulturowe;
- bezpieczeństwo humanitarne;
- bezpieczeństwo ekologiczne;
- bezpieczeństwo ideologiczne.

Uzupełnieniem ujęcia przedmiotowego jest analiza bezpieczeństwa międzynarodowego opartego na kryterium przestrzennym. Na jego podstawie można wyróżnić:

- bezpieczeństwo lokalne;
- bezpieczeństwo subregionalne;
- bezpieczeństwo regionalne;
- bezpieczeństwo ponadregionalne(strefowe);
- bezpieczeństwo globalne (światowe, uniwersalne).

3. Źródła zagrożeń bezpieczeństwa

Źródła zagrożeń bezpieczeństwa są zróżnicowane i podlegają ewolucji wraz z rozwojem stosunków międzynarodowych, ze zmianą interesów państw odgrywających znaczącą rolę na arenie międzynarodowej i znaczeniem organizacji międzynarodowych.

Wyróżnia się następujące źródła zagrożeń¹⁰:

- katastrofy naturalne;
- destabilizacja systemu ekologicznego;

¹⁰Z. Ciekanowski, *Zagrożenia bezpieczeństwa państwa*, „Bezpieczeństwo i Technika Pożarnicza” 2011, nr 1, s. 69-78.

- kryzys dostaw energii, żywności i dostaw strategicznych;
- kryzysy gospodarcze;
- demografia i system zdrowia;
- migracja i integracja;
- kryzys polityczny i systemu społecznego;
- kryzys wewnętrznego systemu bezpieczeństwa.

W każdej z dziedzin, która może być źródłem zagrożenia, rozróżnić możemy szereg scenariuszy dotyczących zagrożeń i ich przeciwdziałaniu.

Wśród ośmiu czynników wymienionych, które wymagają monitorowania i mogą prowadzić do sytuacji konfliktowych, znajdują się:

- stan państwa;
- rządy prawa;
- poszanowanie praw podstawowych;
- społeczeństwo obywatelskie i media;
- relacje między społecznościami oraz mechanizmy rozwiązywania kwestii spornych;
- zarządzanie gospodarką;
- nierówności społeczne i regionalne;
- sytuacja geopolityczna.

4. Źródła zagrożeń społecznych

Obszar liczbowy i przestrzenny infrastruktury krytycznej warunkujący bezpieczeństwo narodowe, a równocześnie wrażliwy na uderzenia wojskowe lub akty terroru, stanowi olbrzymie wyzwanie w tworzeniu bezpieczeństwa narodowego w XXI wieku.

Wzrastające zaludnienie, a tym samym zabudowa terenu nasyconego obiektami i urządzeniami infrastruktury krytycznej, w sytuacji wystąpienia naturalnych zagrożeń (powodzi, pożarów, huraganów, trzęsień ziemi, itp.) powodują tzw. katastrofy synergiczne, albo naturalno-techniczne, których łączne destrukcyjne rezultaty są większe, niż suma skutków wywołanych przez każdą z tych tragedii oddzielnie. Ten typ katastrof jest uważany za dominujący w świecie – co stanowi nowe, wielkie wyzwanie w tworzeniu bezpieczeństwa narodowego.

Drugą, po zagrożeniu niesionym przez zdobycze techniki, charakterystyczną cechą powszechnego zagrożenia ludzkości, którą przyniósł XX w., jest degradacja środowiska naturalnego. Żyjemy w epoce dramatycznego konfliktu pomiędzy potrzebami społeczeństwa i świata przyrody. Ekspansja człowieka niebezpiecznie naruszyła równowagę natury. Giną gatunki fauny i flory, rośnie nieustanne zapotrzebowanie energetyczne. Niestety ludzie świadomie ignorują szaleńczą ekspansję przemysłowej cywilizacji, zdając sobie doskonale sprawę z jej szkodliwych skutków. Tragedia nie-

powstrzymanej degradacji środowiska naturalnego polega zarówno na niszczeniu przyrody, jak i na pogarszaniu się warunków życia w zdewastowanym i zaśmieconym środowisku¹¹.

Trzecią charakterystyczną cechą współczesnych zagrożeń stanowią gwałtownie rosnące zagrożenia społeczne. Na ich czoło wysunęło się rosnące bezrobocie, oceniane w skali świata na ok. 204 mln¹². Wbrew nadziejom tzw. globalny wolny rynek nie tylko nie zmniejszył bezrobocia, ale poprzez zjawisko relokacji stanowisk pracy za granice zagroził rynkowi pracy największych gospodarek świata. Globalne bezrobocie, nędza, brak perspektyw poprawy warunków w krajach tzw. Południa (Afryka, Ameryka Południowa i Azja Środkowo-Wschodnia) spowodowały masową, nielegalną migrację ludności do krajów Północy (głównie do USA i Europy Zachodniej), grożącą trwałą destabilizacją społeczeństwa tych krajów. Jednym z największych źródeł zagrożeń społecznych w skali globalnej jest przekonanie i dążenie Zachodu do narzucenia swej uniwersalnej rzekomo kultury, na czele z demokracją, społeczeństwom Azji i Afryki. Okazuje się jednak, że instytucje demokratyczne funkcjonują sprawnie tylko w tradycyjnych demokracjach budowanych przez kilkadziesiąt lat.

Czwartą, i to bezwzględnie dominującą cechą charakteryzującą zagrożenia bezpieczeństwa narodowego jest zagrożenie terrorystyczne. Terroryzm – stara jak ludzkość forma przemocy, tradycyjnie był określany jako przemyślane użycie przemocy lub zagrożenia w celu wywołania strachu; przemyślane wymuszanie lub zastraszanie rządów lub społeczeństw w celach nacisku politycznego, religijnego lub ideologicznego. Potęga współczesnego terroryzmu jest tak wielka, że rzuciła wyzwanie całemu systemowi cywilizacji zachodniej. Tę potęgę określają następujące możliwości ataku i słabości obrony:

- dostępność państw, organizacji terrorystycznych czy grup terrorystów do potężnych środków rażenia, łącznie z bronią masowej zagłady;
- swoboda przemieszczania się, umożliwiająca dostęp do dowolnego obiektu (rejonu) każdego państwa;
- łatwa dostępność do tysięcy obiektów infrastruktury krytycznej oraz miejsc gromadzenia się osób cywilnych;
- dostępność do sieci informatycznych;

¹¹Z. Ciekankowski, S. Krysiński, *Zarządzanie kryzysowe w Polsce w sytuacjach zagrożeń niemilitarnych jako sposób umacniania bezpieczeństwa państwa*, PWST-E w Jarosławiu, Jarosław 2014, s. 132.

¹²Według raportu Międzynarodowej Organizacji Pracy (ILO) *Globalne Trendy Zatrudnienia*, szacuje się ok. 204 miliony osób bezrobotnych w skali świata w 2015 r. MOP prognozuje, że liczba ta wzrośnie do 2019 r. osiągając pułap 219 milionów, por. *The World Employment and Social Outlook 2015*, ILO [dok. elektr.] http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/dgreports/dcomm/publ/documents/publication/wcms_368626.pdf, (dostęp: 11.05.2016 r.).

- wielka trudność, a najczęściej niemożliwość zapobiegania, identyfikacji, pochwycenia i ukarania sprawców ataków terrorystycznych;
- względnie niskie koszty przygotowania ataków terrorystycznych;
- wielka medialność ataków terroru, zwielokrotniająca efekt ich zaskakującego oddziaływania na społeczeństwa i władze.

Prognozy dotyczące dalszego wzrostu zagrożenia terrorystycznego są pesymistyczne.

Zarówno dotychczasowe precedensowe akty terroryzmu z użyciem broni masowego rażenia, jak i cyberterroru świadczą o możliwości wykorzystania przez terrorystów zdobyczy współczesnej nauki i technologii. Za najczarniejszy scenariusz uważa się wykorzystanie broni bakteriologicznej (bioterroryzm), broni jądrowej (terror jądrowy) w postaci miniaturowych bomb atomowych. Mimo sukcesów w toczącej się wojnie z terroryzmem, pozostanie on największym zagrożeniem ludzkości w XXI w., gdyż jest to względnie dostępna, tania i skuteczna forma przemocy, wobec której społeczeństwa i państwa są niemalże bezbronne.

Piątą, tradycyjnie najważniejszą, cechą zagrożenia bezpieczeństwa jest zagrożenie militarne rozumiane najogólniej jako potencjalne lub istniejące niebezpieczeństwo użycia przemocy zbrojnej – bezpośrednio lub pośrednio – przeciwko wartościom i interesom narodowym. Źródłem zagrożenia militarnego bezpieczeństwa narodowego jest nie tylko potencjał wojskowy innych państw i możliwość jego agresywnego użycia, ale także, a nawet przede wszystkim, własna słabość bądź bezbronność militarna, prowokująca przeciwników do użycia przemocy.

Całość działań związanych z ochroną przed zagrożeniami dzielimy na cztery etapy:

1. zapobieganie – jest to etap związany w głównej mierze z działaniami w sferze technicznej. Podstawowym celem jest tutaj niedopuszczenie do powstania zagrożenia, a jeśli to jest niemożliwe, do ograniczenia jego skutków;
2. przygotowanie – jest to etap oceny potencjalnych zagrożeń, ich analizy oraz określenia stopnia prawdopodobieństwa wystąpienia danego zagrożenia. Na tym etapie prowadzone są zadania planistyczne, opracowywane warianty i procedury działania w sytuacjach niebezpiecznych, rozpoznanie własnych sił i środków niezbędnych do podjęcia i prowadzenia działań;
3. reagowanie – są to działania ratownicze, prowadzenie ewakuacji, zapewnienie zastępczych miejsc dla poszkodowanych, wstępne szacowanie strat;
4. odbudowa – to etap, którego głównym celem jest przywrócenie w możliwie krótkim czasie minimum warunków bytowania ludności oraz funkcjonowania systemów komunalnych i struktur administracyjnych na danym obszarze.

Najlepszym sposobem zabezpieczenia się ludzi przed zagrożeniami było zawsze łączenie w ramach organizacji państwa. Z tego też względu na jego strukturach spoczywa obowiązek zapewnienia bezpieczeństwa narodowi, a także ochrona jego dóbr kultury i dziedzictwa, majątku i środowiska przed zagrożeniami i ich skutkami. „Głównym celem obrony narodowej jest zapewnienie skutecznej ochrony i obrony wartości interesów narodowych przed istniejącymi i potencjalnymi zagrożeniami: militarnymi i niemilitarnymi, wewnętrznymi i zewnętrznymi – czyli zapewnienie bezpieczeństwa narodowego”¹³.

Należy pamiętać, że wbrew potocznemu mniemaniu, obrona narodowa nie jest tylko dziedziną aktywności wybranych organów administracji ani też wyłącznie domeną działania określonych służb publicznych dysponujących siłą zbrojną, policją i służbami specjalnymi. Przykłady licznych tragedii (klęski naturalne i katastrofy techniczne, przestępczość zorganizowana, terroryzm, konflikty zbrojne i inne) dowodzą, że zagrożenia dotyczą wszystkich dziedzin funkcjonowania państwa, a więc przeciwstawienie się im wymaga współpracy i wzajemnej pomocy we wszystkich tych obszarach, które decydują o sprawnym działaniu państwa – obrona narodowa jest ogólna. Jej misję realizują: organy władzy publicznej, organizacje działające na rynku, których celem jest przede wszystkim zysk, organizacje pozarządowe oraz poszczególni obywatele danego państwa. Priorytet interesu narodowego nad interesami indywidualnymi i grupowymi jest kluczowym elementem funkcjonowania obrony narodowej. Z tego też względu państwo zachowuje możliwość obdarzania wszystkich podmiotów prawa państwowego powinnościami w zakresie obrony narodowej¹⁴.

Strategia obrony narodowej stanowi część realizacyjną strategii bezpieczeństwa narodowego, obejmującą wybór, przygotowanie i wykorzystanie oraz zespolenie cywilnych i wojskowych środków oraz metod w celu skutecznego zapobiegania (odstraszenia), ochrony i obrony interesów narodowych przed istniejącymi i potencjalnymi zagrożeniami. Istota obrony narodowej wiąże się z zaangażowaniem całego narodu w sprawy tworzenia, odzyskiwania i walki o samodzielny byt narodowy.

Charakter obrony narodowej przejawia się nie tylko w utrzymywaniu czujności, lecz także w podejmowaniu różnorodnych działań kształtujących środowisko bezpieczeństwa narodowego, przygotowujących struktury państwa i społeczeństwo do właściwego zachowania w różnych warunkach i okolicznościach funkcjonowania państwa, a także w nieustannym doskonaleniu środków i narzędzi obrony narodowej. Obrona narodowa ulega zmianom organizacyjnym i funkcjonalnym, czego główną przyczy-

¹³R. Jakubczak, *Bezpieczeństwo narodowe...*, dz. cyt., s. 231.

¹⁴Tenże, *Obrona narodowa w tworzeniu bezpieczeństwa III RP. Podręcznik dla studentów i studentek*, Warszawa 2010, s. 102.

ną staje się zmiana istoty zagrożeń, a w konsekwencji zmiana misji i celów obrony narodowej.

Nie ma takiej dziedziny funkcjonowania państwa, w której bezpieczeństwo nie odgrywa istotnej roli i nie wpływa na losy ludzi, organizacji, a nawet całego państwa. Ogólny charakter obrony narodowej polega na tym, że bezpieczeństwo jest zapewniane we wszystkich dziedzinach działalności, wewnątrz i na zewnątrz państwa. Skierowana jest ona przeciwko wszelkim formom zagrożeń godzącym w interes narodowy, które stanowić mogą niebezpieczeństwo dla suwerennej władzy, integralności terytorialnej, nienaruszalności granic i terytorium oraz przetrwania narodu.

We współczesnych państwach armia narodowa jest największą i najlepiej zorganizowaną częścią organizacji państwowej, która decyduje o trwałości, stabilności i sile państwa oraz zapewnieniu bezpieczeństwa narodowego i międzynarodowego¹⁵. Wśród wielu organizacji i instytucji państwa, organizacja wojskowa wytworzyła właściwe tylko dla niej oraz niezastąpione przez inne organizacje cechy, które wnoszą do życia i funkcjonowania narodu i państwa oraz organizacji ponadpaństwowych. Do tych cech można zaliczyć:

- dysponowanie oraz umiejętność wykorzystania w masowej skali radykalnego środka przemocy, jakim jest szeroki zestaw broni oraz form i sposobów jej bojowego wykorzystania;
- specyficzną strukturę wojska, zapewniającą działanie w skrajnie niekorzystnych i nieprzewidywalnych sytuacjach, łącznie z wojną;
- dowodzenie wojskowe;
- mobilność, przygotowanie i zdolność prowadzenia walki zbrojnej, prowadzenie akcji i operacji wojskowych w dowolnym obszarze państwa, a także poza jego granicami;
- stałą gotowość bojową wojsk;
- zdolność niesienia pomocy społeczeństwu, czyli wsparcie wojskowe władz cywilnych i ludności w sytuacjach szczególnych zagrożeń i potrzeb.

Siły zbrojne są dla narodu podstawowym symbolem narodowym, nośnikiem i współtwórcą wojskowych tradycji narodu, które chronią i bronią wartości, interesów i więzi narodowych kolejnych pokoleń, współtworzą siłę narodową, stanowią wzorzec i motywację do służby Ojczyźnie, są głównym źródłem dumy narodowej i aktywności obywatelskiej oraz patriotycznej.

¹⁵Z. Ciekanowski, *Współczesne zagrożenia – terroryzm*, [w:] *Bezpieczeństwo regionalne gwarantem rozwoju zasobów ludzkich*, T. Bąk (red.), PWSTE w Jarosławiu, Jarosław 2015, s. 89.

5. Bezpieczeństwo globalne

Utrzymanie bezpieczeństwa jest zasadniczym celem polityki zagranicznej każdego państwa. Realizacja tego celu jest uwarunkowana wieloma czynnikami o charakterze wewnętrznym i zewnętrznym. W trosce o utrzymanie bezpieczeństwa państwa starają się uzyskać korzystną pozycję na arenie międzynarodowej, mobilizując do tego celu swoje siły oraz odpowiednie zasoby i środki.

Bezpieczeństwo globalne nie jest prostą sumą bezpieczeństwa narodowego wszystkich poszczególnych państw. Może ono przejawiać się tym, że wszyscy członkowie społeczności międzynarodowej mają poczucie bezpieczeństwa, a ponadto istnieją warunki, mechanizmy i stosunki wzajemne, które mają zapewnić bezpieczeństwo ogółowi.

Państwa poszukują metod i sposobów postępowania, które gwarantują osiągnięcie pożądanego stanu rzeczy. Praktyczne zastosowanie określonego systemu bezpieczeństwa dającego minimum gwarancji ułożenia poprawnych stosunków między państwami jest uzależnione od różnych czynników wewnętrznych i zewnętrznych. Najogólniej rzecz ujmując, system bezpieczeństwa globalnego jest określoną metodą działania oraz stanowiącymi jej podstawę zasadami postępowania i środkami zaaprobowanymi przez państwa w stosunkach międzynarodowych dla zapewnienia względnie trwałego poczucia bezpieczeństwa¹⁶.

Bezpieczeństwo globalne kształtowało się zależnie od warunków panujących na arenie międzynarodowej. Państwa, dążąc do utrzymania i umocnienia swojego bezpieczeństwa, korzystają z różnych środków, metod i sposobów. Mają pięć możliwości takich działań:

- utrzymywać siły zbrojne, nie wiążąc się sojuszem z innymi państwami;
- uczestniczyć w sojuszach wymierzonych przeciwko wspólnemu nieprzyjacielowi i dążyć do utworzenia równowagi sił;
- tworzyć system bezpieczeństwa zbiorowego;
- utrzymywać bezpieczeństwo w ramach szerszego imperium światowego opartego na ich zdecydowanej przewadze nad innymi państwami;
- dążyć do utworzenia ponadnarodowej struktury państwa światowego.

Zapewnienie bezpieczeństwa jest podstawowym zadaniem wynikającym z założeń strategicznych polityki zagranicznej. W dążeniu do tego celu państwa umacniają własne siły zbrojne i rozbudowują potencjał militarny. Jeżeli jednak nie daje to gwarancji bezpieczeństwa, państwa poszukują partnera lub partnerów do sojuszu wojskowo-politycznego.

¹⁶W. Malendowski, Cz. Mojsiewicz (red.), *Stosunki międzynarodowe*, Wydawnictwo „Alta 2”, Wrocław 1998, s. 362.

Sojusz jest związkiem dwóch lub więcej państw utworzonym dla osiągnięcia określonych i wspólnych celów politycznych. Skonstruowany na podstawie umowy międzynarodowej zawiera zobowiązania do współpracy politycznej, wojskowej i gospodarczej dla obrony wspólnych interesów i udzielania sobie pomocy. Sojusznicy kooperują ściśle w dziedzinie wojskowej, łącząc siły i umacniając zdolności obronne każdego z nich oraz całego ugrupowania na wypadek agresji albo przygotowując napaść na inne państwo. W zależności do przyjętych kryteriów można dokonać różnej klasyfikacji sojuszków. Z uwagi na cele wyróżniamy: sojusze obronne, ofensywne i mieszane.

6. Bezpieczeństwo regionalne

Na kontynencie europejskim funkcjonuje ponad czterdzieści organizmów państwowych, które prowadzą suwerenną politykę bezpieczeństwa, formułują narodowe doktryny obrony i organizują własne armie powołane do obrony żywotnych interesów państw, które je stworzyły. Generalnie wszystkie państwa europejskie deklarują, że użyją swoich sił zbrojnych do obrony granic, integralności terytorialnej, życia swoich obywateli, ich bezpieczeństwa i stanu posiadania (dobrobytu). Dlatego też, cokolwiek byśmy powiedzieli o obronie europejskiej, to na pewno możemy stwierdzić, że pozostaje ona narodowa. Dzieje się tak mimo silnie zaawansowanych procesów integracyjnych i ścisłej współpracy europejskich narodów, również w dziedzinie bezpieczeństwa¹⁷.

Idea bezpieczeństwa europejskiego kształtowała się wraz z rozwojem zasad i norm prawa międzynarodowego, które ograniczały, a następnie zakazywały uciekania się do wojny, stosowania siły lub groźby jej użycia, zobowiązywały do pokojowego regulowania sporów międzynarodowych oraz zalecały tworzenie regionalnych organizacji bezpieczeństwa.

Istotne znaczenie dla skutecznego funkcjonowania nowego układu sił i nowego systemu bezpieczeństwa ma wielopłaszczyznowa struktura umożliwiająca neutralizowanie zagrożeń, stosowanie środków przymusu wobec agresora, zapewnianie kontroli w sytuacjach kryzysowych oraz utrzymanie politycznego i terytorialnego stanu. Uczestników systemu powinny łączyć więzi polityczne, militarne, ekonomiczne i ideologiczno-kulturowe¹⁸.

Wspólną cechą wszystkich europejskich organizacji zajmujących się problematyką bezpieczeństwa i obrony jest ich międzyrządowy charakter. Oznacza to, że państwa w stosunkach ze sobą występują jako równoprawne podmioty prawa międzynarodowego, w związku z tym w sprawach mających implikacje dla bezpieczeństwa narodowego, a zwłaszcza obrony narodowej, obowiązują procedury jednomyślnego podejmowania decyzji.

¹⁷R. Jakubczak, J. Flis (red.), dz. cyt., s. 118.

¹⁸W. Malendowski, Cz. Mojsiewicz (red.), dz. cyt., s. 556.

7. Unia Europejska

Unia Europejska (UE) to gospodarczo-polityczny związek demokratycznych krajów europejskich będący efektem wieloletniego procesu integracji politycznej, gospodarczej i społecznej zapoczątkowanej po drugiej wojnie światowej. Stanowi przypadek szczególnego rodzaju w stosunkach międzynarodowych, jest organizacją, która nigdy wcześniej nie istniała w historii powszechnej i jest nieznaną historii stosunków międzynarodowych. Jest kombinacją struktur ponadnarodowych oraz międzyrządowych. Posiada cechy zarówno organizacji międzynarodowej, jak i konfederacji czy nawet państwa federalnego. Wśród teoretyków prawa, politologii i stosunków międzynarodowych trwa spór, czym dokładnie jest Unia Europejska. Zwolennicy teorii Europy Państw wykazują, że jest to tylko współpraca między państwami. Ścierają się zarówno odrębne wizje poszczególnych państw członkowskich, jak i doktryn politycznych. Unia ciągle pozostaje wspólnotą i kombinacją interesów narodów, państw, regionów, grup społecznych, grup zawodowych. Stąd też często wykorzystywana jest w celu realizacji partykularnych interesów narodowych, a nie ogólnoeuropejskich.

Radę Europejską tworzą szefowie rządów państw członkowskich. Do jej najważniejszych kompetencji należy określanie ogólnych wytycznych polityki europejskiej, wyznaczanie kierunków rozwoju organizacji, koordynacja polityki zagranicznej państw członkowskich, podejmowanie decyzji o przyjęciu nowych członków i stowarzyszeń oraz zajmowanie stanowiska wobec najważniejszych problemów światowych.

Parlament Europejski wyraża demokratyczną wolę kilkuset milionów obywateli Unii Europejskiej, a także reprezentuje ich interesy podczas dyskusji z innymi instytucjami unijnymi. Według podpisanego w 1992 roku traktatu z Maastricht podstawowymi celami Unii są:

- promowanie ekonomicznego i społecznego postępu poprzez zacieśnianie współpracy gospodarczej i likwidowanie barier w obrocie handlowym między państwami członkowskimi;
- wzmacnianie obrazu Unii jako jednego ciała politycznego mówiącego jednym głosem na arenie międzynarodowej poprzez prowadzenie wspólnej polityki zagranicznej;
- dążenie do stworzenia obywatelstwa europejskiego i poczucia przynależności do jednej wspólnoty u zwykłych obywateli poprzez zapewnienie jednakowych norm prawnych i pełnej swobody przepływu ludzi w obrębie Unii;
- rozwijanie obszaru wolności, bezpieczeństwa i sprawiedliwego traktowania, którym ma być UE poprzez wprowadzanie wspólnych norm prawnych, socjalnych i stałą poprawę poziomu życia państw uboższych.

Państwa członkowskie Unii Europejskiej prowadzącą wspólną politykę zagraniczną i bezpieczeństwa, mogą zwiększać rolę międzynarodową integrującej się Europy. Potrzeba ta może być zaspokajana poprzez wspólną aktywność dyplomatyczną popartą cywilnymi i wojskowymi instrumentami polityki bezpieczeństwa¹⁹.

8. Bezpieczeństwo społeczności

We współczesnym świecie, oprócz tradycyjnych zagrożeń bezpieczeństwa – politycznych, militarnych, naturalnych, itp. – pojawiają się coraz to inne niebezpieczeństwa „niekonwencjonalne”, które realnie zagrażają społeczeństwom, a które nie są jeszcze do końca zidentyfikowane i zdefiniowane. Godzą one bezpośrednio w naród i jego biologiczne oraz egzystencjalne podstawy istnienia, a co za tym idzie, stanowią także realne zagrożenie dla bezpieczeństwa państwa.

Obszarem bezpieczeństwa narodowego Polski jest bezpieczeństwo społeczne najogólniej rozumiane jako ochrona egzystencjalnych podstaw życia ludzi, zapewnienie możliwości zaspokajania indywidualnych potrzeb oraz realizacji aspiracji życiowych przez tworzenie warunków do pracy i nauki, ochronę zdrowia oraz gwarancje emerytalne²⁰.

Bezpieczeństwo społeczne obejmuje całokształt działań prawnych, organizacyjnych i wychowawczych realizowanych przez podmioty rządowe (narodowe i ponadnarodowe), pozarządowe oraz samych obywateli, które mają na celu zapewnienie pewnego poziomu życia osobom, rodzinom, grupom społecznym oraz niedopuszczenie do ich marginalizacji i wykluczenia społecznego. Chodzi tu zwłaszcza o zapewnienie pomocy ludziom, którzy czasowo lub trwale są niezdolni do pracy zawodowej, znaleźli się przez własną niezaradność w trudnych sytuacjach życiowych lub ze względu na zaistniałe okoliczności zewnętrzne (np. powódź, pożar) doświadczyli pogorszenia warunków życia.

Powszechnie wiadomo, że poczucie bezpieczeństwa jest jedną z podstawowych potrzeb każdego człowieka. Każda jednostka stara się wedle swoich możliwości zapewnić sobie bezpieczne warunki życia. Niestety w przeważającej liczbie sytuacji człowiek nie jest w stanie zrobić tego własnymi siłami. W związku z tym państwo stworzyło liczne organy, których zadaniem głównym jest dbałość o bezpieczeństwo swoich obywateli w różnych sferach życia.

¹⁹R. Zięba (red.), *Bezpieczeństwo międzynarodowe po zimnej wojnie*, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2008, s. 150.

²⁰R. Jakubczak, J. Flis (red.), dz. cyt., s. 413.

Podsumowanie

Kultura przemocy brutalizuje nasz świat, a ludzie nie szanują życia i integralności innych. Niektóre ruchy polityczne, rzekomo oddane sprawie wolności ludzkiej, podejmują działania terrorystyczne, lekceważąc przy tym życie obywateli, w których imieniu walczą. W wielu krajach dominacja struktur wojskowych przyczynia się do tworzenia etosu nieprzyjaznego prawom człowieka i wartościom demokratycznym. Przemoc etniczną w różnych częściach świata cechuje wyjątkowe barbarzyństwo – konflikty odciskają głębokie piętno na życiu dzieci, niewinnych ofiar, którym rzadko udaje się uciec od brutalizmu wojny.

Militaryzacja Trzeciego Świata pochłonęła fundusze przeznaczone na niezwykle potrzebny rozwój społeczno-ekonomiczny. Wysiłki potęg światowych ukierunkowane na zachowanie dominacji pobudzają kraje aspirujące do miana mocarstw do rozwijania swej siły wojskowej. I vice versa – na próby zachwiania równowagi militarnej tradycyjne mocarstwa reagują jedynie wzmacnianiem własnego potencjału. Rezultatem takiego działania są polityczne napięcia, zmarnowane zasoby, a nawet przypadkowe wojny.

Bezpieczeństwo międzynarodowe definiuje się w kategoriach potrzeby przetrwania narodu, co oznacza ochronę państwa przed napaścią zewnętrzną. Z tego powodu Organizacja Narodów Zjednoczonych podkreśla nienaruszalność granic terytorialnych oraz zakaz ingerencji zewnętrznej w wewnętrzne sprawy suwerennych państw. Bezpieczeństwo zbiorowe (ang. *collective security*) zawarte w Karcie Narodów Zjednoczonych oparte jest na ideologii militarnej, odrzucającej użycie siły wśród członków określonej grupy, którzy składają jednocześnie zobowiązanie wzajemnej obrony przed napaścią z zewnątrz. Jednakże ochrona przed agresją zewnętrzną jest tylko jednym z wyzwań, którym trzeba stawić czoło, aby zapewnić bezpieczeństwo globalne. Inne wynikają z zagrożeń dla systemów podtrzymujących życie na Ziemi – skrajnej nędzy, rozprzestrzeniania broni konwencjonalnej, terroryzowania społeczeństw cywilnych i istotnych naruszeń praw człowieka. Zapewnienie bezpieczeństwa państwa zbyt często wykorzystywane jest jako usprawiedliwienie polityki znacznego ograniczania bezpieczeństwa jego mieszkańców nieuzasadnionej żadnym zewnętrznym zagrożeniem terytorialnej integralności kraju. Bezpieczeństwo ludzi oznacza przede wszystkim ochronę obywateli, w których imieniu stosuje się zasadę suwerenności.

Poszerzona koncepcja bezpieczeństwa globalnego uznaje nie tylko militarne bezpieczeństwo państwa, lecz również inne, bardziej istotne obecnie aspekty: współpracę, budowanie zaufania, przejrzystość, stopniowe rozbrojenie oraz demobilizację. Koncepcje bezpieczeństwa wspólnego i bezpieczeństwa ludzkiego, które odnoszą się nie tylko do bezpieczeństwa

państw, ale także do bezpieczeństwa ich obywateli, poszerzają znaczenie bezpieczeństwa zbiorowego przedstawionego w Karcie Narodów Zjednoczonych.

Bibliografia

1. Bąk T., Ciekankowski Z., *Bezpieczeństwo państwa*, PWST-E w Jarosławiu, Jarosław 2014.
2. Ciekankowski Z., *Zagrożenia bezpieczeństwa państwa*, „Bezpieczeństwo i Technika Pożarnicza” 2011, nr 1.
3. Gierłowski W., *NATO*, Dom Wydawniczy Bellona, Warszawa 1995.
4. Jakubczak R., *Obrona narodowa w tworzeniu bezpieczeństwa III RP*, *Podręcznik dla studentów i studentek*, Warszawa 2010.
5. Jakubczak R., Flis J. (red.), *Bezpieczeństwo narodowe Polski w XXI wieku: wyzwania i strategie*, Dom Wydawniczy Bellona, Warszawa 2006.
6. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej, stan prawny na wrzesień 2009, Liber, Warszawa 2009.
7. Malendowski W., Mojsiewicz Cz. (red.), *Stosunki międzynarodowe*, Wydawnictwo „Alta 2”, Wrocław 1998.
8. Rotfeld A., *Europejski system bezpieczeństwa in statu nascendi*, „Format AB”, Warszawa 1990.
9. Stańczyk J., *Współczesne pojmowanie bezpieczeństwa*, Instytut Studiów Politycznych PAN, Warszawa 1996.
10. Symonides J., *Problemy pokoju i bezpieczeństwa międzynarodowego we współczesnym świecie*, Warszawa 1983.
11. Zięba R. (red.), *Bezpieczeństwo międzynarodowe po zimnej wojnie*, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2008.
12. Zięba R., *Instytucjonalizacja bezpieczeństwa europejskiego: koncepcje, struktury, funkcjonowanie*, Wydawnictwo Naukowe „Scholar”, Warszawa 2001.
13. Żukrowska K., Grącik M. (red.), *Bezpieczeństwo międzynarodowe: teoria i praktyka*, Szkoła Główna Handlowa Oficyna Wydawnicza, Warszawa 2006.

Liczba znaków ze spacjami: 41 370